

สรุปความรู้จากการอบรม หลักสูตร “ที่ปรึกษาเกษตรกรด้านมาตรฐานเกษตรอินทรีย์”

โดยนางอุษา จักรราช ตำแหน่งนักวิชาการเกษตรชำนาญการพิเศษ
กลุ่มวิชาการเพื่อการพัฒนาที่ดิน สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต ๕

เกษตรอินทรีย์ (Organic Agriculture) หมายถึง ระบบการจัดการการผลิตด้านการเกษตรแบบองค์รวม ที่ช่วยทำให้ระบบนิเวศเกษตรมีความสมบูรณ์ ทั้งนี้ รวมถึงความหลากหลายทางชีวภาพ วงจรชีวภาพและ กิจกรรมทางชีวภาพในดิน เกษตรอินทรีย์เน้นการใช้วิธีการจัดการภายในฟาร์มมากกว่าการเลือกใช้ปัจจัยการผลิตจากภายนอกฟาร์ม โดยคำนึงถึงสภาพของภูมิภาคต่าง ๆ ที่ต้องมีการปรับระบบให้เข้ากับสภาพท้องถิ่น ทั้งนี้ เมื่อเป็นไปได้จะทำให้สำเร็จได้โดยใช้วิธีทั่วไป (cultural) วิถีทางชีวภาพและทางกลแทนการใช้วัสดุสังเคราะห์ (มกษ.9000-2564)

มาตรฐานสินค้าเกษตร เกษตรอินทรีย์ : มกษ.9000-2564 (ฉบับทบทวน)

1. ข้อกำหนดส่วนใหญ่ เป็นไปตามมาตรฐาน Codex (GL 32-1999) (most of the requirements are based on Codex-GL 32-1999)
2. ข้อกำหนดการจัดการการผลิตพืชเป็นไปตาม ASOA (plant production management requirement are aligned with ASOA)
3. บางส่วนอ้างอิงตามมาตรฐานสหภาพยุโรป (EC 2018/848) (Some of them are based on European Union standards)

โครงสร้างของ มกษ. 9000-2564

1. ขอบข่าย
2. นิยาม : เกษตรอินทรีย์
3. วัตถุประสงค์ ทั่วไปของการผลิตแบบอินทรีย์
4. หลักการของการผลิตเกษตรอินทรีย์
 - 4.1 หลักการทั่วไป
 - 4.2 หลักการเฉพาะที่ใช้กับการผลิตพืช การเลี้ยงปศุสัตว์ และการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำอินทรีย์
 - 4.3 หลักการเฉพาะที่ใช้กับการแปรรูปอาหารอินทรีย์
 - 4.4 หลักการเฉพาะที่ใช้กับการแปรรูปอาหารสัตว์อินทรีย์
5. ข้อกำหนดการจัดการและการผลิตแบบอินทรีย์
 - 5.1 ข้อกำหนดทั่วไป
 - 5.2 การปรับเปลี่ยน
 - 5.3 การรักษาสภาพการจัดการเกษตรอินทรีย์
 - 5.4 การแยกการผลิตและการผลิตแบบคู่ขนาน
 - 5.5 การหลีกเลี่ยงการปนเปื้อน
 - 5.6 การเก็บเกี่ยวผลิตผลที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ
 - 5.7 ข้อกำหนดการผลิตที่ใช้กับสินค้าแต่ละประเภท
6. การจัดการหลังการเก็บเกี่ยว การเก็บรวบรวม การบรรจุหีบห่อ การเก็บรักษา การปฏิบัติต่อผลิตผล และผลิตภัณฑ์และการขนส่ง

- 6.1 การจัดการหลังการเก็บเกี่ยว
- 6.2 การเก็บรวบรวมและการขนส่งผลิตภัณฑ์ไปยังหน่วยจัดเตรียม
- 6.3 การบรรจุหีบห่อ การรักษา การปฏิบัติต่อผลิตภัณฑ์และผลิตภัณฑ์และการขนส่งไปยังหน่วยปฏิบัติการอื่น รวมถึงผู้ค้าส่งและผู้ค้าปลีก
7. การแปรรูปอาหารอินทรีย์ : GHP, GMP
8. การแปรรูปอาหารสัตว์อินทรีย์ : GMP
9. การควบคุมวัชพืชและสัตว์พาหะนำเชื้อ : การปฏิบัติในการผลิตที่ดี
10. การทำความสะอาด การฆ่าเชื้อและการฆ่าเชื้อในสถานที่ผลิตและแปรรูป ผลิตภัณฑ์และผลิตภัณฑ์อินทรีย์
11. การแสดงฉลากและการกล่าวอ้าง : มากกว่า 95 %
12. ระบบการตามสอบและการเก็บบันทึกข้อมูล : 5 ปี
13. การอนุญาตให้ใช้สารอื่นที่นอกเหนือจากที่ระบุไว้ในภาคผนวก ก ในระบบการผลิตแบบอินทรีย์

การปรับเปลี่ยน

ระยะเวลาการปรับเปลี่ยนการเข้าสู่ระบบเกษตรอินทรีย์ต้องมีช่วงเวลาปฏิบัติตามมาตรฐานอินทรีย์ก่อน โดยเริ่มนับตั้งแต่ผู้ผลิตได้นำมาตรฐานนี้ไปปฏิบัติแล้วและสมัครขอการรับรองต่อหน่วยรับรอง

- อย่างน้อย 12 เดือน ก่อนปลูกสำหรับพืชล้มลุก
- อย่างน้อย 18 เดือน ก่อนเก็บเกี่ยวผลิตผลอินทรีย์ ครั้งแรกสำหรับพืชยืนต้น
- อย่างน้อย 12 เดือน ก่อนนำพืชจากทุ่งหญ้า หรือ 18 เดือน ก่อนนำมาจากพืชยืนต้น มาเป็นอาหารสัตว์อินทรีย์

การลดระยะเวลาการปรับเปลี่ยนอาจทำได้โดยการยอมรับจากหน่วยงานที่มีอำนาจหน้าที่หรือหน่วยรับรอง หากมีหลักฐานที่ตรวจสอบได้ว่าไม่มีการปฏิบัติที่ไม่อนุญาต ไม่มีการใช้สารหรือปัจจัยการผลิตที่ห้ามใช้นานกว่า 12 เดือน สำหรับพืชล้มลุก และ 18 เดือน สำหรับพืชยืนต้น

การเพิ่มระยะเวลาการปรับเปลี่ยน หน่วยงานที่มีอำนาจหน้าที่หรือหน่วยงานรับรองอาจพิจารณาเพิ่มระยะเวลาการปรับเปลี่ยนให้นานขึ้นได้โดยตรงอยู่บนพื้นฐานการบ่งชี้และประเมินความเสี่ยง เช่น ข้อมูลประวัติการใช้พื้นที่หากมีการปนเปื้อนสารที่ไม่อนุญาตให้ใช้หรือใช้สารเคมีสังเคราะห์ในปริมาณมากมาก่อนหน้านั้น การยกเว้นกรณีการใช้สารที่ไม่อนุญาตให้ใช้ในการผลิตแบบอินทรีย์ให้กลับไปเริ่มนับระยะเวลาการปรับเปลี่ยนใหม่ แต่ยอมให้ลดระยะเวลาปรับเปลี่ยนได้หาก 1) เป็นมาตรการบังคับของหน่วยงานที่มีอำนาจหน้าที่ในการควบคุมศัตรูหรือวัชพืช รวมถึง มาตรการกักกันสิ่งมีชีวิตหรือชนิดพันธุ์รุกราน (invasive species) 2) เป็นส่วนหนึ่งของการทดสอบทางวิทยาศาสตร์ที่ได้รับอนุญาตจากหน่วยงานที่มีอำนาจหน้าที่

การแยกการผลิตและการผลิตแบบคู่ขนาน

- ฟาร์มที่ไม่ได้เปลี่ยนเป็นอินทรีย์พร้อมกันทั้งหมด ผู้ประกอบการสามารถทยอยเปลี่ยนพื้นที่บางส่วนได้
- แยกส่วนที่ไม่ใช่อินทรีย์และส่วนที่เป็นอินทรีย์ออกจากกันอย่างชัดเจน ด้วยการผลิตแบบแยกส่วนหรือแบบคู่ขนาน เช่น ใช้สิ่งกีดขวางทางกายภาพ ใช้แนวทางการจัดการ (การผลิตพันธุ์ที่แตกต่างกันที่สามารถแยกแยะความแตกต่างได้ง่าย มีช่วงเวลาเก็บเกี่ยวไม่ตรงกัน การจัดเก็บปัจจัยการผลิตและผลิตภัณฑ์แยกกัน)
- กรณีพื้นที่ที่ขอการรับรองข้าวอินทรีย์ที่การผลิตไม่ได้เปลี่ยนเป็นอินทรีย์พร้อมกันทั้งหมด ผู้ประกอบการสามารถปรับเปลี่ยนพื้นที่บางส่วนได้ แต่ต้องเป็นข้าวต่างชนิด เช่น ข้าวหอมมะลิ ข้าวสี ข้าวเหนียว และข้าวต่างพันธุ์ เช่น ข้าวหอมมะลิ ข้าวดอกพะยอม ที่แยกแยะความแตกต่างของผลิตผลข้าวอินทรีย์

ได้ มีการแบ่งแยกพื้นที่และกระบวนการจัดการให้ชัดเจน และผลิตผลข้าวอินทรีย์จะต้องไม่ปะปนกับผลิตผลจากพื้นที่ที่ไม่ได้ผลิตภายใต้ระบบการผลิตข้าวอินทรีย์

การหลีกเลี่ยงการปนเปื้อน

- Buffer zone : เพื่อป้องกันการปนเปื้อนจากแปลงข้างเคียงหรือจากแหล่งมลพิษ ต้องมีมาตรการป้องกันการปนเปื้อน (ดิน น้ำ และ อากาศ) โดยวิธีการต้องเหมาะสมกับความเสี่ยง เช่น ทำคั่นกัน หรือปลูกพืชเป็นแนวกันชน

- ให้ใช้เทคนิคการปลูกพืชเพื่อป้องกันหรือลดการมีส่วนร่วมทำให้เกิดการปนเปื้อนต่อสิ่งแวดล้อม

- มีมาตรการป้องกันการปนเปื้อนในการทำความสะดวก สิ่งอำนวยความสะดวกในการเพาะปลูก เก็บเกี่ยว แปรรูป บรรจุ และขนส่ง รวมทั้งอุปกรณ์ทำความสะอาดและมีการบันทึกข้อมูลการทำความสะอาด

การกล่าวอ้างและการแสดงเครื่องหมายการค้าเกษตรอินทรีย์ เป็นไปตามข้อกำหนดของมาตรฐานสินค้าเกษตร เรื่อง การแสดงฉลากสินค้าเกษตร (มกษ.9060-2564)

1. ผลิตภัณฑ์อินทรีย์ต้องมีส่วนประกอบที่มาจากการผลิตแบบอินทรีย์ ตั้งแต่ 95 % แสดงฉลากและ logo ได้

2. ผลิตภัณฑ์มีส่วนประกอบจากผลิตผลอินทรีย์ ส่วนประกอบจากการผลิตแบบอินทรีย์ < 95 % แต่ > 70 % ไม่อนุญาตให้แสดงฉลากและ logo ว่าเป็นผลิตภัณฑ์อินทรีย์

3. ผลิตภัณฑ์ช่วงปรับเปลี่ยนเป็นอินทรีย์ ไม่อนุญาตให้แสดงฉลากและ logo ว่าเป็นผลิตภัณฑ์อินทรีย์ โดยให้แยกความแตกต่างกับผลิตภัณฑ์อินทรีย์อย่างชัดเจน

การรับรองมาตรฐาน

1. การรับรองตนเอง (self claim) เป็นการสื่อสารโดยตรงระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค ได้ผลถ้ารู้จักและเชื่อถือ เกิดจากการสร้างสมการดำเนินการและชื่อเสียงมาอย่างยาวนาน

2. การรับรองแบบมีส่วนร่วม PGS เหมาะกับกลุ่มเกษตรกรรายย่อย ที่มีการรวมกลุ่มอย่างเหนียวแน่น มีการพัฒนากระบวนการผลิตในวิถีเกษตรอินทรีย์อย่างต่อเนื่อง กลุ่มเกษตรกรมีการแปรรูปเองในท้องถิ่น ดำเนินการผลิต แปรรูปและขายโดยตรงให้กับผู้บริโภค เน้นการจำหน่ายและบริโภคภายในประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในท้องถิ่น

3. การรับรองแบบบุคคลที่สาม (Third party certification) เหมาะกับสินค้าอินทรีย์ที่ต้องการส่งออกหรือขายในห้างร้าน

ระบบการรับรองแบบมีส่วนร่วม (Participatory Guarantee Systems : PGS) เป็นระบบการรับรองเกษตรอินทรีย์โดยชุมชน การมีส่วนร่วมอย่างเข้มแข็ง และต่อเนื่องของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของชุมชน ภายใต้หลักการพื้นฐาน ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน การเป็นเครือข่ายทางสังคม และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (IFOAM)

PGS : วัตถุประสงค์ เพื่อขยายฐานการผลิตเกษตรอินทรีย์ของเกษตรกรรายย่อยให้มีโอกาสเข้าถึงตลาดได้อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะการบริโภคในประเทศด้วยการให้ชุมชนมีส่วนร่วมกันในการจัดระบบการรับรองอย่างน่าเชื่อถือ เพื่อให้ PGS เป็นที่ยอมรับของภาครัฐและผู้บริโภค

PGS ที่เป็นไปตามเกณฑ์ที่ มกอช.กำหนด เป็นระบบ PGS ที่อ้างอิงมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ระดับประเทศหรือสากล ได้แก่ มาตรฐานประเทศไทย มกษ.9000 มาตรฐานอื่นที่เทียบเท่า มาตรฐานระหว่างประเทศ เช่น Codex, IFOAM หรือมาตรฐานอื่นที่เทียบเท่า มาตรฐานกลุ่มประเทศหรือมาตรฐานประเทศที่มีความสอดคล้องกับมาตรฐานระหว่างประเทศและเป็นที่ยอมรับ และมีสินค้าที่ได้รับการรับรองตามมาตรฐาน

ดังกล่าวจำหน่ายอย่างแพร่หลายในประเทศ เช่น สหภาพยุโรป สหรัฐอเมริกา แคนาดา ญี่ปุ่น กรณีมาตรฐานอื่น นอกจากนี้จะพิจารณาเป็นกรณีไป มีการควบคุมภายในสำหรับการรับรองแบบกลุ่มที่มีประสิทธิภาพ

PGS เป็นกระบวนการทางสังคมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย 4 กลุ่มหลัก

1. กลุ่มผู้ผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์ PGS
2. ผู้สนับสนุนในพื้นที่
3. ผู้บริโภคหรือผู้ประกอบการ
4. องค์กรจัดระบบ PGS

องค์ประกอบหลักของระบบ PGS ได้แก่

1. การจัดการระบบตามหลักการ PGS สากล 6 ประการ (IFOAM)
2. มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ เช่น มกษ.9000 ASEN Codex IFOAM สหภาพยุโรป สหรัฐอเมริกา

ญี่ปุ่น

หลักการจัดระบบ PGS

1. การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (Shared vision)
2. การมีส่วนร่วม (Participatory)
3. ความโปร่งใส (Transparency)
4. ความไว้วางใจ (Trust)
5. ความสัมพันธ์แนวราบ (Horizontality)
6. การเรียนรู้ร่วมกัน (Learning Process)

ลักษณะสำคัญของกลุ่ม PGS สมาชิกทุกคนในกลุ่มต้องมีส่วนร่วมการจัดการระบบ ดังนี้

1. กำหนดข้อกำหนดเกษตรอินทรีย์ของกลุ่ม
2. มีระบบการจัดการเอกสารกลุ่มที่เข้าถึงได้

การขึ้นทะเบียนผู้ได้รับการรับรองและการจัดการใช้ตราสัญลักษณ์ Logo Seal องค์กรจัดระบบต้องมีกลไกกำหนดการขึ้นทะเบียนผู้ได้รับการรับรอง การติดตามสัญลักษณ์ กำหนดเงื่อนไขการใช้พักใช้และการเพิกถอน

กลไกการยอมรับ

1. สร้างกลไกการยอมรับร่วมกัน เช่น Self-evaluation เป็นแนวทางตรวจกระบวนการกลุ่มและประเมินองค์กรจัดระบบตามหลักการ PGS

2. การตรวจ “เยี่ยม” ฟาร์มเพื่อน เป็นการเชื่อมโยงระหว่างภาคีเครือข่าย เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

PGS เป็นกระบวนการสากล สหพันธ์เกษตรอินทรีย์นานาชาติ IFOAM ได้จัดทำระบบและกระบวนการเผยแพร่ตั้งแต่ปี 2551 ได้มีการนำไปใช้หลายประเทศ ประเทศที่นำมาใช้ เช่น สหรัฐอเมริกา บราซิล โบลิเวีย แอฟริกาใต้ ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ อินเดีย อุกันดา แทนซาเนีย หมู่เกาะแปซิฟิก จีน มองโกเลีย เวียดนาม ภูฏาน และไทย มีเกษตรกรรายย่อย กว่า 46,000 ฟาร์มที่ทำ PGS

นางอุษา จักรราช นักวิชาการเกษตรชำนาญการพิเศษ

กลุ่มวิชาการเพื่อการพัฒนาที่ดิน สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 5